

"Nappaat peqqinnissaqarfillu – 2005-imiit 2009-mut Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq", Anni Brit Sternhagen Nielsen & Peter Bjerregaard. SIF-p Kalaallit Nunaat pillugu allakkiaani nr. 21. Statens Institut for Folkesundhed, København 2011.

Inerniliineq: peqqinnissaqarfimmi siunissamilu peqqissutsimut ilisimatusarnermi politikkeqarnermilu unammilligassat

Peter Bjerregaard

Naalagaaffiup innuttaasut peqqissusaannik ilisimatusarfiata Statens Institut for Folkesundhed 1993-imiilli innuttaasut peqqissusaannik misissuinerani, nappaatit atugaasut peqqissutsillu- allatut soorlu peqqinnissaqarfimmut saafiginninnikkut paasineqartanngitsut- paasisaqarfiginissaat siunertani pingaarnersaavoq. Napparsimasuinnaanngitsut innuttaasulli tamarmik paasissutissanik pissarsiviusinnaammata, nappaatillit amerlassusaat piinnarnagu peqqissuttaarli amerlassusaat paasineqarsinnaavoq.

Innuttaasunik misissuisitsinernit paasissutissat, nerisaqarnikkut, tupatornikkut imigassartornikkut timillu atorneragut ileqqut pillugit paasissutissat pitsaaliuinermilu sammisassaqqissut annertupput. Innuttaasut peqqissuunissaannut suliniummi Inuunerittami sammisanut sanilliullugit, innuttaasunik misissuisitsinerit, samisat amerlanersaannut paasissutissiivittut pingaarutilimmik inissisimapput.

2005-imiit 2009-mut innuttaasunik misissuisitsinermi nalunaarusiap aappaata matuma, ullut 14-it kingulliit nappaatit ersiutaat nammineq nalunaarutigisat, nappaatit sivirusumillu nappaateqarnerup annertussusaat qulaajaavigaa. Kapitalit marluk sukkornermut kiisalu uummatikkut taqqatigullu nappaateqarnermut, aaversinnikkut timikkullu misissortinnikkut paasisanut tunngasuupput. Innuttaasut peqqinnissaqarfimmik atuinerat iluarisimaarinninnerallu sumilu ernerusullutik kissaateqarnerat, milutsitsineq, pitsaaliuineq innuttaasullu peqqissuunissaannut suliniut Inuuneritta, kapitalit ilaanni sammineqarput. Ilaavortaaq kapitali nerisaqarnermut tunngasoq innuttaasullu uumasunik imarmiunik nerisaqarnerannut paasissutissanik imalik. Apeqqutit ilarpassuisa misissuinerillu 1993-imi innuttaasunik misissuisitsinermi siullermi ilaanagerat pissutigalugu (Bjerregaard et al. 1995), taamanerniit maannamut suut allannguutaasimanerat nassuiarneqarsinnaasimavoq.

Innuttaasunik misissuisitsinermi siullermiit ukiut 15-iinnaat qaangiunneranni Kalaallit Nunaanni peqqissutsip malunnaatilimmik allannguuteqarsimanissaa naatsorsuutigineqarsinnaanngilaq. 1993-imiit allannguutit eqikkarlugit makkuupput:

- Innuttaasut akornanni ullut 14-it kingulliit ingerlaneranni nappaammut ersiutillit allanillu ippiutillit amerleriartut ippiutaalli annikinnerusut;
- Misissuineq ullunik 14-inik sioqqullugu nappaateqarsimasut ikilisimmata, innuttaasut utoqasaartaat 1993-imut sanilliullugit peqqinnerulersimasut;
- Sivirusumik nappateqartoqartarnerata angutini 44 %-iniit 35 %-inut apparsimanera arnanilu allanngorsimanninnera;

- 1999 imiit sukkornerup atugaaleraluttuinnarnerata paasineqarneraniit sukkornermik nappaatip atugaanera allannguuteqarsimanngitsoq. Nappatip atugaanera 1993-imi misissuivigineqanngilaq ukiulli 40-it matuma siorna nappaat sukkorneq Kalaallit Nunaanni ilisimaneqanngitsutut oqaatigisariaqarpoq;
- Aap taqqanut naqitsineranik qaffattoornerup atugaanerata allannguuteqarsimannginnera;
- Aap akuata orsup kolesterol-ip arnani allannguuteqarani angutini qaffassimanera;
- Peqqinnissaqarfimmik iluarisimaarinnittut amerlisimanerat oqalutseqartullu ikilismanerat;
- Angerlarsimaffimmi pinnatik napparsimavimmi ernerusuttut amerlisimanerat;
- Aap akuata kviksølvip annikillismanera.

Peqqinnissaqarfik

Naapaatit amerlanersaat inooriaatsimik patsiseqaraluit, inooriaatsillu allanngortinneragut aatsaat pitsaaliorneqarsinnaagaluit, taamaattoq misissuinermi paasisat akornanni peqqinnissaqarfimmut nakorsaasussamut unammilligassarpassuaqarpoq.

Saarnerni nukinnilu nappaatinut ersiutit nappaatillu atugaanerisa annikillisinneqarnissaasa qitiutinneqaannarnissaat pisariaqartutut isikkoqarpoq, taakkuuppummi 2005-imiit 2009-mut misissuisitsinermi ippiuutit nappaatinullu ersiutit, innuttaasut 16 %-iinit akulikitsumik annertuumillu ajoqutaasut. Saarnerni nukinnilu nappaatit tassaapput angutini (15 %) arnanilu(14 %) sivisuumik nappaataasartut atugaanersaat. Sivisuumik saanerni nukinnilu nappaateqarneq, misissuinermi peqataasut sulisinnaasortaanni (63-it inorlugit ukiullit), angutini piniartuni aalisartunilu (20%) arnanilu suliffeqanngitsuni (20%) atugaaneruvoq. Saanertigut nukitsigullu nappaateqarneq siusinaartumik pensionisiaqalerneremut patsisaagajuppoq.

1993-imi innuttaasunik misissuisitsinertulli (Bjerregaard et al. 1997) 2005-imiit 2009-mut innuttaasunik misissuisitsinermi, siviisuumik nappaateqarneq illoqarfinnut sanilliullugu nunaqarfinni atugaaneruvoq. Taamaammatt peqqinnissaqarfiup nunaqarfinni neqeroorutai piorsaavigisariaqarput, taamaasiornissarli illoqarfinnut eqiterunnerujartorneq pissutigalugu ajornaatsuinnaanngilaq.

Sukkorneq, uummallunneq taqqatigullu nappaateqarneq peqqinnissaqarfimmut annertusiartuinnartumik suliakkiivoq, ukiunilu tuusintilinni tulliuuttuni inuiaat nappaatigiligassaattut naatsorsuunneqarluni. 2005-imiit 2009-mut misissorneqartut 8 % -ii sukkornermik nappaateqalereersimapput, 19% sukkortunngornissamut ersiuteqarlutik 35%-illu aavisa taqqanut naqitsinerat qaffasippallaarluni; taakkuuppullu taqqanik qalippertitsillutik qerattartitsinnaasut, uummatip taqaagut- qaratsalluunniit taqaagut milittoortitsinnaasut. Sukkornermut aallu taqqanut naqitsinerata qaffasippallaarneranut kingunerluutaasinnaasut annikillisingaatsiaqalugit nakorsarneqarsinnaapput. Nappaatit anigugassaannngitsut iliuseqarfiginissaat, siunissaq ungasissoq isigalugu, sulisunik annertuumik atuiffiusumik, . anguniagassanik siunniussinikkut suliniuteqarfiusariaqarpoq, peqqinnissaqarfimmullu ullut tamakkiallugit ulloq unnuarlu pinasuagassanik sulialimmut – sivikitsuinaanissaa neriuutigintumik- annertuumik artukkiisussaassalluni.

Peqqinnissaqarfimmik naammaginninngitsut ikilisimapput naammaginngisalli 1993-imiit allannguuteqanngillat. Naammaginngisat ilaat allanngortikkuminaapput akisullutillu allalli imaaliiallaannaq iliuuseqarfigineqarsinnaapput.

Peqqissutsikkut ilisimatusarneq

Nappaatit atugaanerannik misissuinerit, kalaallit immikkuullarissumik inooriaaseqarnerat kingornuttagaallu nappaatinut nalinginnaasumik paasissutisseeqataasaraluit, Kalaallit Nunaanni peqqissutsikkut ilisimatusarnerup sumiiffinni ajornartorsiutinik tunngaveqartinnissaa qinissallugu pitsaaneruvoq. Nappaatinut patsisaasut pillugit ilisimasat, qanoq isillugit kalaallini inuiaqatigiinni pitsaaliuinermit ileqqunillu allannginermit nuunneqarnissaannut ilisimatusarneq, annertuumik amigaataavoq.

Pitsaaliuinermit suliniutit innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit atorlugit malittarineqarnissaat pingaaruteqarpoq, sulili ass. nerisarisartakkanut timillu atorneranut uuttuutissat atorsinnaasunut pillugit ilisimasat naammattut amigaataapput.

Kalaallit qangaaniilli nerisarisartagaat imarmiut ilisimatusarfiginissaat annertuumik soqutigineqarpoq. Naak imarmiunik miluumasunik nerisaqarneq ukiuni arlalissuarni annikilligaluaqisoq, inuppassuit n-3 fedtsyre-nik (aalasakkat orsuinik) mingutsitsisunillu annertuumik nerisamikkut pissarsisarput. Mingutsitsisut taakku immikkut ataatsikkullu peqqissutsimut sunniutaat, assigiinngitsutigut sulii ersarissumik paasineqanngilaq.

Kiisalu inuttut atugarisat tunngavigalugit peqqissutsikkut assigiinngissuteqarnerup sumik patsiseqarnera, illoqarfinni nunaqarfinnilu assigiinngissutsit ilanngullugit annertuumik soqutigineqarput. Ass. sukkornermik nappaateqarnerup, illoqarfinnut sanilliullugu, nunaqarfinni atugaanerunera tupaallannarpoq illoqarfinnimi inooriaaseq inuttullu atugarisat europamiorpalaarnerupput taamaammallu sukkornermik nappaateqalersinnaaneq annertunerulluni.

Peqqissutsimut politikkeqarneq

Peqqissutsimut politikkeqarneq ilaatigut tassaavoq peqqinnissaqarfimmut nakorsaaneramik suliaqartumut, pitsaaliuinissamut annertuumik periarfissiineq. Peqqinnissaqarfik nappaatinik nalinginnaasunik nakorsaasusaaq (ass. sakiilluut TB nappaatillu tuniluuttut allat), nalitsinni nappaatit (ass. imminorneq, kinguaassiuutitigut atornerluineq imigassamillu atornerluineq) nappaatillu atugaaleriartortut (sukkorneq uummallunneq taqqatigullu nappaateqarneq) nalitsinnullu naleqqussakkanik ilaatigut kræftimik- saarngit nukiillu nappaataannik nakorsaasinnaasusaaq, nukissanik annertuumik pisariaqartitsivoq. Taamaanngippat sullissinerup qanoq pitsaatiginissaa politikikkut aalajangiivigineqartariaqarpoq.

Pitsaaliuineq peqqinnissaqarfimmi inunnut ataasiakkaanut sammitinneqassaaq (ass. meeqqanik akiuussutissiisarneq, naartusunik misissuisarneq), taamatullu innuttaasunik misissuisitsinikkut inuiaqatigiinnut tamanut sammitinneqassallunissaaq. Innuttaasut peqqissuunissaannut suliniut Inuunerittap 2006-imi aallartinneqartup isumaa innuuttaasunit ilisimaneqarpoq, susassaqartulli akimorlugit innuttaasunut tamanut apuunneqartumik suliniuteqartoqartariaqarpoq.

Taamaasiorneq suliassap ajornakusooqisup innuttaasut nerisaqarnikkut, tupamik, imigassamik timiminnillu atuinerminnik ileqquminnik allannguinnessaata kivinnissaanut pingaaruteqassaaq.